

Ю. Ю. Ляшко

ПАМ'ЯТКИ РАНЬОГО ЗАЛІЗНОГО ВІКУ В ОКОЛИЦЯХ МОТРОНИНСЬКОГО ГОРОДИЩА

Статтю присвячено пам'яткам раннього залізного віку, які були виявлені в околицях Мотронинського городища.

Ключові слова: скіфська доба, поселення, кераміка, наконечники стріл.

Мотронинське городище по праву відноситься до найбільш визначних пам'яток скіфського часу Дніпровського Лісостепоного Правобережжя. Загальна площа пам'ятки становить біля 200 га. (Бессонова, Скорий 2001, с. 2), за матеріалами М. М. Дараган — 106 га (Дараган 2017, с. 408). Його дослідження пов'язані з іменами відомих археологів В. В. Хвойки, О. О. Бобринського, І. В. Фабріціус, О. І. Тереножкіна, М. І. Вязмітіної, Є. Ф. Покровської, інших фахівців. Ґрунтовні та масштабні дослідження на городищі провела у 1988—1996 роках експедиція «Холодний Яр» ІА НАН України під керівництвом С. С. Бессонової (Бессонова, Скорий 2001, с. 1—157). А у 2000 — 2003 рр. — спільна Україно-польська експедиція на чолі зі С. А. Скорим та Я. Хохоровським. З 2017 р. дослідження пам'ятки відновились під керівництвом О. Д. Могилова.

У ході дослідження пам'ятки, археологи висунули версію про те, що населення, яке споруджувало Мотронинське городище, жило не тільки на його площі, а й у радіусі кількох кілометрів за його межами (Бессонова, Скорий 2001, с. 126). Повне розуміння цієї грандіозної пам'ятки можливе в нерозривному зв'язку з системою навколишніх синхронних комплексів. Тому, з кінця 1980-х рр. і дотепер, проводяться археологічні розвідки прилеглої території. Вони не тільки дозволили встановити

стан вже відомих пам'яток, але й виявили цілу серію невідомих раніше поселень. В основу даної роботи, ввійшли матеріали із цих селищ¹.

Територія навколо Мотронинського городища покрита лісовим масивом, через що дослідження в більшій мірі проводились на не зяйнятій лісовими насадженнями території, насамперед, в навколо населених пунктів Жаботин, Михайлівка, Грушківка — в західних і південно-західних околицях городища. Роботами обстежено 21 пам'ятку, в радіусі до 8 км від Мотронинського городища, серед яких уже відомі та нововиявлені. Причому було помічено, що практично всі з зазначених об'єктів знаходяться у межах візуального спостереження не лише з городища, а й одне з одного. Тобто, жителі поселень бачили населені пункти один одного, та могли передавати певні сигнали чи повідомлення. Крім того, на території лісового масиву також були виявлені окремі випадкові знахідки скіфського часу: меч, дротик, спис та інші (рис. 1). Можливо вони маркують ще невідомі поселення навколо городища.

Отже, нині в окресленому районі виявлено 21 поселення, які відносяться до доби раннього заліза. Окремі з них вже були опубліковані (Ковпаненко, Бессонова, Скорий 1989, с. 158—159, Ляшко 1992, с. 51—53), інші — досі невідомі широкому колові дослідників. Стаціонарні розкопки проводилися лише на *Тарасовій горі* біля Жаботина (Покровська 1973, с. 169—188; Ильинская, Тереножкін 1983, с. 258—260). Через чисельні публікації матеріалів звідси, від детальної його характеристики я утримаюсь. Приймаючи до уваги, що пам'ятка відома

1. Матеріали зберігаються у фондах Кам'янського державного історико-культурного заповідника.

фахівцям насамперед як така, що побутувала в доскіфський та ранньоскіфський час, зауважу лише той факт, що по всій території поселення зустрічається й матеріал середньоскіфського часу, зокрема — й наконечники стріл.

Інші поселення раннього залізного віку в околицях Мотронинського городища вельми чисельні. Окремі з них вирізняються значними розмірами.

Жаботин, Кам'янський р-н, Черкаська обл. Селище в ур. Дерчаків на схід від Бочкового яру. На округлому плато, що трохи понижується в південно-східному напрямку, на поверхні трапляються фрагменти ліпної кераміки скіфського часу, уламки амфор, кістки тварин. Нині селище покрите багатолітніми травами та лісовими насадженнями. Обстежив П. М. Третьяков у 1946 р. (Ковпаненко, Бессонова, Скорий 1989, с. 159). Підйомний матеріал зібрано у 1998 р.; він представлений фрагментами ліпної кераміки з пальцевими втисненнями по вінчику, ручками світлоглиняних амфор. Вихід культурних нашарувань прослідковано на площі 200 × 300 м.

Жаботин, селище в ур. Бутишене (рис. 2), знаходиться на краю підвищення великого плато, що поволі спускається в напрямку с. Жаботин. З південної, північної та східної сторони воно оточене глибокими ярами. Територія розорюється. Підйомний матеріал прослідковується на площі 250 × 300 м. Він представлений керамікою скіфського часу, зокрема — банкоподібних горщиків з валиком та проколами під вінцями (рис. 2: 1—4), уламками амфор (рис. 2: 5), глиняною обмазкою, кістками тварин, металевими виробами. Серед останніх переважають тригранні наконечники стріл (рис. 2: 6—10), є шпильки (рис. 2: 11,12), свинцеве пряслице (рис. 2: 13) та ворворка (рис. 2: 14), а також фрагменти двох бронзових псаліїв скіфського часу (рис. 2: 15, 16). Один — Г-подібний (рис. 2: 16) середньоскіфського часу (Могилев 2008, с. 34). Інший нагадує «жаботинський» тип. Він має занадто вузьке, для дводирчастих паліїв з 8-подібною формою центра, розширення навколо петлі. Для «жаботинських» паліїв характерна більш розвинута муфта навколо отвору. Окремі з них (Могилев 2008, рис. 57: 5, 10), втім, мають і невеликі потовщення в цьому місці. Вірогідно, саме із таким різновидом можна співставляти й наш псалій.

Матеріали поселення відносяться до ранньоскіфського (кераміка, псалій, дволопатева вістря), середньоскіфського (базисні стріли, г-подібний псалій), пізньоскіфського (тригранна стріла, свинцеве прясло) часів. Вони свідчать про довгий час існування селища в межах VII—IV ст. до н. е.

Жаботин, селище в ур. Молошне, знаходиться на кінці неширокого мису, що полого спускається до безіменного струмка, який впадає в р. Жаботинку. На поверхні, на площі 50 ×

Рис. 1. Знахідки з околиць Мотронинського городища. Стендові фото матеріалів

100 м. Трапляється ліпна кераміка скіфського часу, кістки тварин, фрагменти обмазки. Селище можна датувати V—IV ст. до н. е.

Жаботин, поселення в ур. Скабове (Скибове) (рис. 3). Розташоване у 2 км. на захід від центру села. Культурний шар зустрічається на плоскому видовженому пагорбі, й прослідковується на відстань біля 1 км по центральній частині пагорба. Зафіксовано кілька плям із скупченням перепаленого ґрунту, кераміки, обмазки, кісток тварин. Посуд представлений, як ліпною місцевою «жаботинською» керамікою з різьбленим геометричним орнаментом, подекуди затертим білою пастою; так і керамікою V—IV ст. до н. е. (рис. 3: 1—5). Крім неї зустрічається велика кількість фрагментів античної кераміки: амфор та чорнолакового посуду, зокрема — фрагменти кіліка (рис. 3: 6). Металеві вироби представлені бронзовими наконечниками стріл, ранньо — та середньоскіфського часу (рис. 3: 7—10), серед яких знайдено, залізний дволопатевий наконечник раннього типу

Рис. 2. Знахідки з селища в ур. Бутишене біля с. Жаботин. Стендові фото матеріалів

Рис. 3. Вироби з поселення в урочищі Скабове (Скибове) біля с. Жаботин. Стендові фото матеріалів

(рис. 3: 11). Виявлено бронзові шпильки (рис. 3: 12, 13), округлу бляшку з отвором (рис. 3: 14), підвіску (рис. 3: 15), свинцеве пряслице (рис. 3: 16), залізні шило (рис. 3: 17) та фрагмент вигнутого серпа (рис. 3: 18).

За ареалом поширення виявлених знахідок, можна зробити припущення, що обстежено частину великого селища (загальною площею біля 40 га), яке в свій час охоплювало підковоподібним кільцем схил великого яру, який

Рис. 4. Знахідки з селища неподалік ур. Сокирне біля с. Жаботин. Стендові фото матеріалів

спускається в долину до джерела, що впадає в р. Жаботинку.

Найранішою з поселення є «жаботинська» кераміка з візним орнаментом VIII—VII ст. до н. е., що побутує в пізній доскіфський час втім доживає й до ранньоскіфської доби, зустрічаючись в докелермеських та ранніх келермеських комплексах. З такими посудинами іноді зустрічаються й шпильки з потовщенням на стержні (тип 9 за В. Г. Петренко). Листовидні стріли з шипами — вироби келермеського кола. А базові вістря маркують середньоскіфський час. Свинцеві гранені прясла в скіфських пам'ятках хоч зрідка відомі і в V ст. до н. е., та абсолютна більшість датується вже IV ст. до н. е. Отже, поселення могло існувати величезний проміжок часу до півтисячоліття, з VIII по IV ст. до н. е.

Жаботин, селище в ур. Столет. Розташоване на південний захід (через глибокий яр) від поселення в ур. Скабове (Скибове). Матеріал ідентичний попередньому поселенню за виключенням ранньоскіфської орнаментованої кераміки. Культурний шар прослідковується вузькою лінією шириною біля 20 м і тягнеться вздовж западини яру на відстань біля 200 м. Металеві вироби представлені двома наконечниками стріл VI—V ст. до н. е.

Жаботин, селище розташоване в 1,5 км на схід від хут. Сокирне, на продовгуватому пагорбі, що тягнеться в напрямку с. Завадівки. В

північній частині яру біля селища, є джерело води «Свята криничка».

На поверхні пагорба на площі біля 50 × 100 м зібрано підйомний матеріал у вигляді ліпної кераміки скіфського часу, кісток тварин, обмазки житла. Серед металевих виробів зустрічаються бронзові тригранні наконечники стріл IV ст. до н. е.

Жаботин, селище знаходиться у 1,5 км на схід від хут. Сокирне, у 300 м від попереднього поселення біля «святої кринички» (рис. 4). На площі 50 × 100 м на рівному плато, що з двох сторін обмежене ярами, зібрано «жаботинську» орнаментовану кераміку (рис. 4: 1—6), обмазку жител, кістки тварин. Зустрічаються уламки античних амфор. Із металевих виробів знайдено уламок бронзового браслета чорноліської культури (рис. 4: 7) та наконечники стріл (рис. 4: 8—11). Селище існувало тривалий час. Найраніша знахідка IX ст. до н. е. — браслет чорноліського типу. VIII, з заходом в VII ст. до н. е. датується посуд з візним декором. До передскіфської доби можна віднести ромбічне вістря (рис. 4: 8). Листовидний наконечник (рис. 4: 9) відноситься до келермеських зразків, а базисні вістря (рис. 4: 10—11) — до раннього середньоскіфського часу. Отже, поселення могло побутувати в IX — першій половині V ст. до н. е.

Жаботин, селище знаходиться в 2 км від хут. Сокирне, біля дороги, що веде в с. Завадів-

Рис. 5. Вироби з поселення неподалік цегляного заводу в с. Жаботин. Стендові фото матеріалів

Рис. 6. Знахідки з селища неподалік кар'єру біля цегляного заводу в с. Жаботин. Стендові фото матеріалів

Рис. 7. Вироби з поселення біля дороги з с. Жаботина, на с. Флярківка. Стендові фото матеріалів

ка. На поверхні пагорба, що з одного боку обмежений глибоким ярмом, а з іншого — полого спускається в долину, зібрано підйомний матеріал скіфського часу: ліпна кераміка, обмазка житла, глиняне прясло. Орієнтовна площа розповсюдження культурного шару 50 × 100 м. Селище можна датувати V—IV ст. до н. е.

Жаботин, селище розташоване у 1,5 км. на північ від цегляного заводу (рис. 5), на підвищенні з трьох сторін оточеному глибокими ярами. Знахідки трапляються на площі 200 × 300 м. На ґрунті прослідковуються сліди не менше, як трьох жителів із скупченням кераміки, перепаленої глини, кісток тварин. Серед підйомного матеріалу переважає ліпна місцева кераміка скіфського часу (рис. 5: 1—5), фрагменти амфор (рис. 5: 6), знайдено глиняні пряслиця (рис. 5: 7, 8), уламок кістяного псалія раннього типу (рис. 5: 9). Металеві вироби представлені бронзовими наконечниками стріл (рис. 5: 10—16), бронзовою платівкою з отворами (рис. 5: 17), уламком цвяхоподібної залізної шпильки (рис. 5: 18), залізними шилом (рис. 5: 19) та ножем із вигнутою спинкою (рис. 5: 20). Найраніші знахідки — горщики з валиком під вінцями, ручка черпака, фрагмент кістяного псалія ранньоскіфського часу. До середньоскіфського періоду відносяться базисні, баштовидні, та з трикутною голівкою та виступаючою втулкою вістря (рис. 5: 11, 12, 14, 16). До IV ст. до н. е. — тригранна стріла (рис. 5: 13). Отже, пам'ятка могла побутовувати весь скіфський час.

Жаботин, селище розташоване на північ від східної околиці села в ур. Лопати на околиці лісу. Культурний шар розміщений на невеликій площі 50 × 100 м. На поверхні зустрічається невелика кількість ліпної кераміки скіфського часу та кістки тварин. Поселення можна датувати пізньоскіфським часом.

Жаботин, селище виявлено випадково (рис. 6), під час розробки глиняного кар'єру цегельного заводу. У стінках котловану простежено профілі кількох господарчих ям з побутовим сміттям: кераміка, кістки, печина та попіл. Верхній культурний шар повністю знищений, орієнтовна площа пам'ятки 50 × 50 м. Знайдено кістяну проколку (рис. 6: 6). Керамічний комплекс представлений насамперед ранньоскіфською керамікою (рис. 6: 1—5) та фрагментами амфор. Бронзовий тригранний наконечник стріли (рис. 6: 7) свідчить, що життя тут могло тривати й у пізньоскіфський час.

Жаботин, селище розташоване на південній схід від центру села в ур. Ляхівка на терасі, що на 15 м підвищується над заболоченою долиною струмка. На площі 100 × 25 м зібрано підйомний матеріал у вигляді ліпної кераміки скіфського часу, уламків амфор. Знайдено дещо посудини з відбитками грубої тканини. Із металевих виробів виявлено свинцеве біконічне пряслице. Пам'ятку можна віднести до пізньоскіфського часу IV ст. до н. е.

Жаботин, селище розташоване в ур. Плоский Яр, в долині між двома пагорбами. Орієнтовна площа 100 × 100 м. На поверхні знайдена

Рис. 8. Речі з поселення біля с. Михайлівка. Стендові фото матеріалів

Рис. 9. Знахідки з селища біля с. Грушківка. Стендові фото матеріалів

невелика кількість ліпної кераміки скіфського часу та кістки тварин.

Жаботин, селище розташоване на плато (рис. 7), що тягнеться вздовж старої дороги в напрямку до с. Флярківки. На поверхні площі 100 × 300 м знайдено велику кількість ліпної кераміки скіфського часу (рис. 7: 1–5), фрагменти амфор, кістки тварин, обмазку жител. Прослідковуються сліди двох світлоглиняних плям з перепаленим ґрунтом і попелом. Металеві речі представлені бронзовими наконечниками стріл (рис. 7: 6–9), двома бронзовими і однією залізною шпильками (рис. 7: 10–12), круглою випуклою бляшкою (рис. 7: 13), уламком залізного дводирчастого псалія (рис. 7: 14), залізним ножом (рис. 7: 15) та трьома залізними проколками чи шилами (рис. 7:

16–18). Горщики з валиком під вінцями — провідна ранньоскіфська форма. Кераміка з врізним орнаментом й миски з наліпками виникли в доскіфську добу, але існували й у ранньоскіфський час. Раннім є й асиметрично-ромбічний наконечник стріли. Трилопатеve вістря з шипом відноситься до келермесських типів. Базисні стріли й дводирчастий псалій могли існувати вже в середньоскіфський період. Отже населення проживало на пам'ятці досить тривалий час.

Михайлівка, Кам'янський р-н, Черкаська обл. (рис. 8)¹. Велике поселення, площею біля

1. Матеріали пам'ятки частково опубліковано (Ляшко 2017, с. 399–302), тут подаються нещодавні знахідки.

100 га, розташоване на рівнинному плато, що поступово понижується в західному напрямку. Відкрито у 2004 р. (Ляшко 2017, с. 399—302). На пам'ятці виявлено близько 20 плям насичених попелом, обмазкою жител та керамічним матеріалом. Знахідки представлені великою кількістю фрагментів кераміки ранньоскіфського часу (рис. 8: 1—5), амфорним матеріалом, пряслищем виготовленим із стінки посудини (рис. 8: 6), виробами із каменю (рис. 8: 7). Знайдено прямокутну кістяну пластину з отвором в середині (рис. 8: 8). З металевих речей виявлено наконечники стріл VII—V ст. до н. е., уламки двох цяхоподібних та однієї з плоскою голівкою шпильок (рис. 8: 9—11), уламок леза бронзового ножа довжиною 8,7 см (рис. 8: 12). Кінська упряж представлена уламками бронзових вудил (рис. 8: 13) та залізного псалія (рис. 8: 14). Від вудил вціліла внутрішня петля та «з'їдене» з боків гризлато з «орнаментом» у вигляді двох рядів квадратиків. Цей прояв строгості найчастіше відомий на доскіфських двокільчастих вудилах, але іноді трапляється й на ранньоскіфських стременоподібних вудилах (Могилов 2003, с. 34—37; 2008, рис. 7: 1, 4а; 9: 1).

З металевих речей було знайдено й уламок серпа (рис. 9: 15), невеликий наконечник списа (рис. 9: 16) та заготовку до тесла (рис. 9: 17). Окрім цього, було знайдено досить рідкісну на поселеннях річ — неповністю сформовану заготовку для виготовлення сокири довжиною 16,8 см (рис. 9: 18), що свідчить про розвинуте залізобірне виробництво на поселенні. Існувала пам'ятка протягом всього скіфського часу. А можливо, й протягом жаботинського етапу у VIII ст. до н. е. (посуд з врзним орнаментом, бронзові вудила).

Куликівка, Кам'янський р-н., Черкаська обл. Селище розташоване на північній околиці села на рівнинному плато, що з трьох сторін оточене ярами в одному з яких протікає річка Жаботинка. Кераміка скіфського часу та кістки тварин прослідковуються на площі 100 × 200 м. Селище можна датувати V—IV ст. до н. е.

Грушківка, Кам'янський р-н., Черкаська обл. (рис. 9). Селище розташоване на рівнинному плато біля яру, що починається на краю лісового масиву. На поверхні на невеликій площі 50 × 100 м зібрано підйомний матеріал: кераміка скіфського часу (рис. 9: 1—4), фрагменти амфор. Знайдено свинцеве пряслище (рис. 9: 5), бронзовий тригранний наконечник стріли (рис. 9: 6), уламок витої, з грибовидною голівкою шпильки (рис. 9: 7). Матеріали можна датувати достатньо широко: VII—IV ст. до н. е.

Грушківка, селище розташоване на краю лісового масиву на відстані 1 км на північний захід від сільського кладовища. На площі 20 × 20 м видно пляму світло-сірого кольору, з виходом кераміки скіфського часу. Знайдено свинцеве конічне пряслище та деталь кінської у-

пряжі у вигляді бронзового кільця, з загнутим гаком з боку. Селище можна датувати V—IV ст. до н. е.

Грушківка, на краю лісового масиву в ур. Малаєреве знайдено фрагменти кераміки скіфського часу. У зв'язку зі знаходженням ділянки під сільгоспкультурами, простежити всю площу розповсюдження культурного шару не вдалося. Орієнтовно, поселення можна віднести до середньоскіфського часу.

Грушківка, селище розташоване на невеликому мисоподібному виступі, що починається у лісовому масиві на краю північно-східної околиці села. На площі 100 × 250 м зібрано підйомний матеріал у вигляді ліпної кераміки скіфського часу. Поселення можна датувати V—IV ст. до н. е.

В майбутньому обстеження регіону Мотронинського городища планується продовжити., зокрема необхідно детальніше вивчити північні та південно-східні його околиці, де, свого часу, також були виявлені окремі пам'ятки скіфського часу.

Насиченість пам'ятками свідчить, що регіон Мотронинського городища відігравав значну адміністративну, військово-стратегічну, соціально-економічну та культурну роль в житті населення Притясминського регіону Лісостепового Правобережжя в добу раннього заліза. Поселенська структура тут вирізнялась масштабністю й насиченістю протягом всього періоду VIII—IV ст. до н. е.

ЛІТЕРАТУРА

- Бессонова, С. С., Скорый, С. А. 2001. *Мотронинское городище скифской эпохи*. Киев, Краков.
- Дараган, М. Н. 2017. Крупные городища скифской эпохи в Украинской Лесостепи. Особенности расположения. *Археология і давня історія України*, 2 (23), с. 397-427.
- Ильинская, В. А., Тереножкин, А. И. 1983. *Скифия VII—IV вв. до н. э.* Киев: Наукова думка.
- Ковпаненко, Г. Т., Бессонова, С. С., Скорый, С. А. 1989. *Памятники скифской эпохи Днепровского Лесостепного Правобережья*. Киев: Наукова думка.
- Ляшко, Ю. Ю. 1992. Новые поселения скифского времени в районе Жаботина. В: Мозолевский, Б. Н. (ред.). *Кимерийцы и Скифы. Тезисы докладов Международной научной конференции посвященной памяти А. И. Тереножкина, 25—28 мая 1992 г.* Мелитополь: Гортипোগрафия, с. 51-53.
- Ляшко, Ю. Ю. 2017. Нове велике поселення скіфського часу в околицях Мотронинського городища. *Археология і давня історія України*, 2 (23), с. 299-302.
- Могилов, О. Д. 2003. Еволюція «орнаменту» на вудилах передскіфського часу півдня Східної Європи. *Археология*, 4, с. 32-39.
- Могилов, О. Д. 2008. *Спорядження коня скіфської доби у Лісостепу Східної Європи*. Київ, Кам'янець Подільський: ІА НАНУ.
- Покровская, Е. Ф. 1973. Предскифское поселение у с. Жаботин. *Советская археология*, 4, с. 169-188.

REFERENCES

- Bessonova, S. S., Skoryy, S. A. 2001. *Motroninskoye gorodishche skifskoy epokhi*. Kiev, Krakov.
- Daragan, M. N. 2017. Krupnyye gorodishcha skifskoy epokhi v Ukrainской Lesostepi. Osobennosti raspolozheniya. *Arkheologiya i davnaya istoriya Ukrainy*, 2 (23), s. 397-427.
- Ilinskaya, V. A., Terenozhkin, A. I. 1983. *Skifiya VII—IV vv. do n. e.* Kiev: Naukova dumka.
- Kovpanenko, G. T., Bessonova, S. S., Skoryy, S. A. 1989. *Pamyatniki skifskoy epokhi Dneprovskogo Lesostepnogo Pravoberezhia*. Kiev: Naukova dumka.
- Lyashko, Yu. Yu. 1992. Novyye poseleniya skifskogo vrmeni v rayone Zhabotina. In: Mozolevskiy, B. N. (ed.). *Kimeriytsy i Skify. Tezisy dokladov Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii posvyashchennoy pamyati A. I. Terenozhkina*, 25—28 maya 1992 g. Melitopol: Gortipografiya, s. 51-53.
- Lyashko, Yu. Yu. 2017. Nove velyke poselennya skifs'koho chasu v okolytsyakh Motronyns'koho horodyshcha. *Arkheologiya i davnaya istoriya Ukrainy*, 2 (23), s. 299-302.
- Mohylov, O. D. 2003. Evoliutsiia «ornamentu» na vudy-lakh peredskifskoho chasu pivdnia Skhidnoi Yevropy. *Arkheologiya*, 4, s. 32-39.
- Mohylov, O. D. 2008. *Sporiadzhennia konia skifskoi doby u Lisostepu Skhidnoi Yevropy*. Kyiv, Kam'ianets Podilskyi: IA NANU.
- Pokrovskaya, E. F. 1973. Predskifskoye poseleniye u s. Zhabotin. *Sovetskaya arkheologiya*, 4, s. 169-188.

Yu. Yu. Lyashko

MONUMENTS OF THE EARLY IRON AGE THE ENVIRONMENTS OF THE MOTRONIN CITY

Motroninsky ancient settlement belongs to the most famous monuments of the Scythian epoch of the Dnieper Forest-Steppe Right Bank. Since the late 1980^s and until today, work is underway to study the monuments of this time in the vicinity of the site of the ancient settlement. This work is based on materials that identify the chronological and periodic frames of the surveyed monuments. In total 21 settlements of Scythian time of VII—III centuries BC were surveyed and opened. The results of this work confirm the version of the researchers of the site of ancient settlement that its main population lived outside the fortification in a radius of several kilometers.

Keywords: Scythian time, settlements, ceramics, arrow head.

Одержано 10.02.2018

ЛЯШКО Юрій Юрійович, завідувачий історичним музеєм Кам'янського державного історико-культурного заповідника, вул. Декабристів 5, м. Кам'янка, Черкаська обл., 20801, Україна, *pitim1968@ukr.net*.
LYASHKO Yuriy, direktor of museum, Kamyanka state historical and cultural center, Decembrists street, 5, Kamyanka, Cherkasy region, 20801, Ukraine, *pitim1968@ukr.net*.